

VYSOKÉ ŠKOLSTVO NEMÁ PROBLÉMY S NEDOSTATKEM, ALE S NEEFEKTIVITOU

RÓBERT CHOVANCULIAK

robert.chovanculiak@iness.sk

O slovenskom vysokom školstve sa často píše, že čelí nedostatku zdrojov. To však automaticky neznamená, že na vysoké školy dávame príliš málo peňazí. Tento paradox je možné vysvetliť neefektívnym využívaním existujúcich financií. Existuje viacero indikátorov, ktoré naznačujú, že slovenské vysoké školstvo spotrebúva relatívne veľa zdrojov v

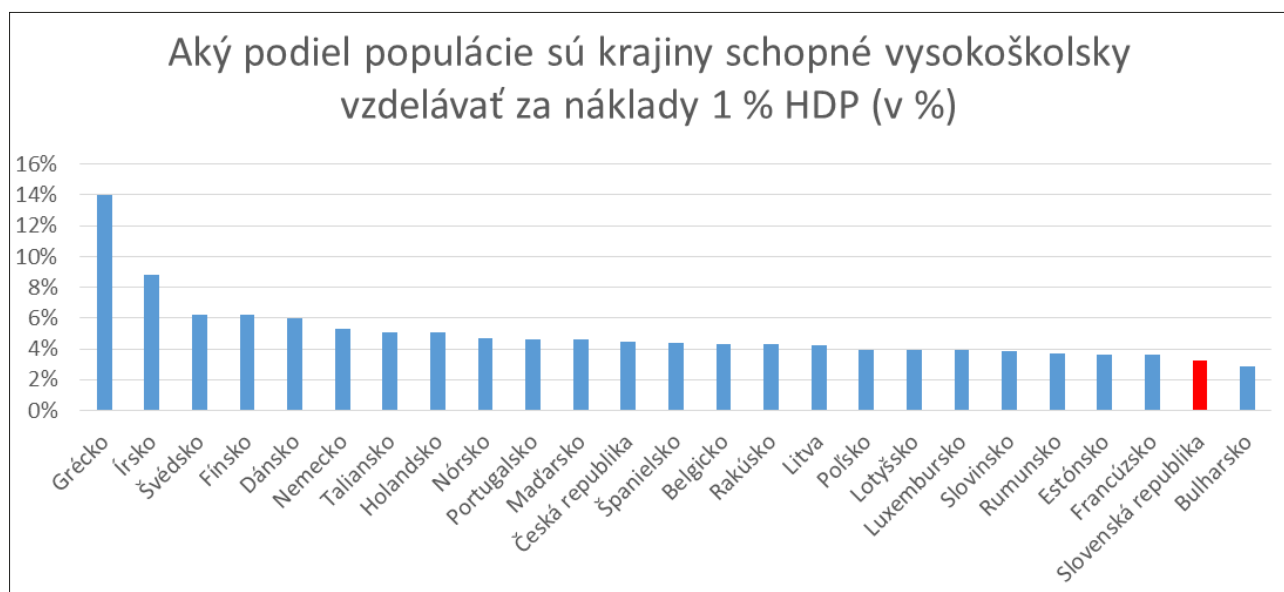
porovnaní s výstupmi, ktoré tvorí. Zároveň existuje viacero indícií, že sa kvalita týchto výstupov v čase zhoršuje. Okrem identifikovania problémov, sa v tomto texte venujeme aj hľadaniu ich príčin a možným spôsobom, ako ich začať riešiť.

Základné ukazovatele

Pri medzinárodnom porovnaní úrovne financovania vysokého školstva sa bežne používa ukazovateľ: podiel výdavkov na terciárne vzdelávanie (okrem vedy a výskumu) na HDP (OECD). V tomto ukazovateli dosahuje Slovensko skutočne podpriemernú úroveň. Na vysoké školy ide 0,79 % HDP, pričom priemer EÚ dáva 0,86 %.

Tento ukazovateľ však nehovorí nič o výstupoch a neberie do úvahy, koľko študentov vysoké školstvo vzdeláva. To významne skresľuje porovnanie. Napríklad, na prvý pohľad sa môže zdať, že Luxembursko investuje do vysokých škôl málo zdrojov (0,3 % HDP), zatiaľ čo Francúzsko veľa (1,14 % HDP). Aby sme však mohli skutočne porovnať výdavky týchto krajín, musíme okrem podielu HDP zohľadniť aj to, aký podiel obyvateľstva danej krajiny študuje na vysokých školách. Napríklad v spomínanom Luxembursku študuje len 1,2 % obyvateľov, zatiaľ čo vo Francúzsku 4,2 %.

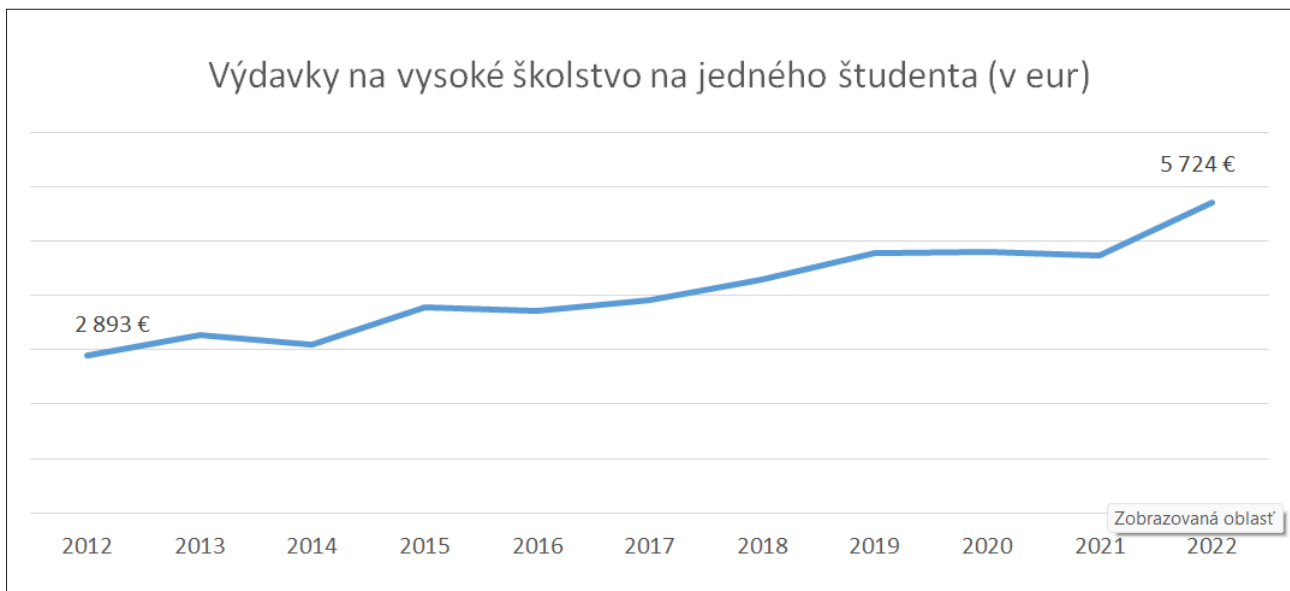
Ak pri porovnaní zohľadníme tieto faktory, dostaneme ukazovateľ, ktorý hovorí o tom, koľko musí krajina zaplatiť zo svojho HDP, aby poskytla vzdelanie danému podielu obyvateľstva v krajine. **Nazvime tento ukazovateľ nákladová efektívnosť vzdelávania na vysokých školách.** V tomto ukazovateli dopadlo výborne napríklad Fínsko, ktoré dáva o trochu vyšší podiel HDP (0,89 %) na vysoké školstvo ako Slovensko, ale na vysoké školy tam chodí dvakrát viac študentov, pri rovnakom počte obyvateľov. Premiantmi v tomto ukazovateli sú taktiež Gréci, kde platia za vysoké školstvo 0,56 % HDP a študuje tam 8 % populácie. Naopak na druhej strane porovnania skončilo Slovensko, kde platíme za vysoké školstvo 0,79 % HDP, ale študuje u nás len 2,5 % populácie.

Zdroj: Education at Glance 2023, Eurostat, vlastné prepočty

Táto relatívne nízka nákladová efektívnosť vzdelávania vysokých škôl na Slovensku je spôsobená dvoma javmi. Na jednej strane je to pokles absolútneho počtu študentov na vysokých školách, ktorý **za poslednú dekádu klesol o 41 %**. Zároveň v tom istom čase vzrástli výdavky na vysokoškolské vzdelávanie o 16 %.

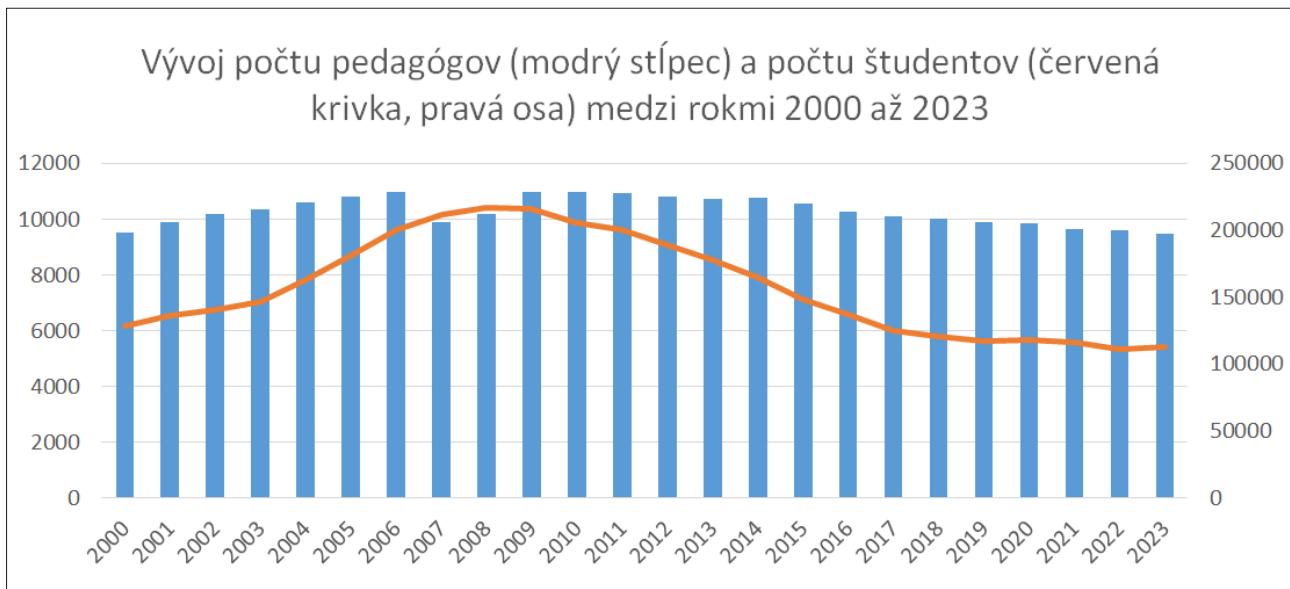
Výsledkom týchto dvoch javov je, že výdavky na vysoké školstvo na jedného študenta vzrástli za poslednú dekádu na dvojnásobnú úroveň, z 2893 eur na 5724 eur. Pričom inflácia v tomto období dosiahla 28 %.

Zdroj: Eurostat, CVTI

Kde je zakopaný pes neefektivity

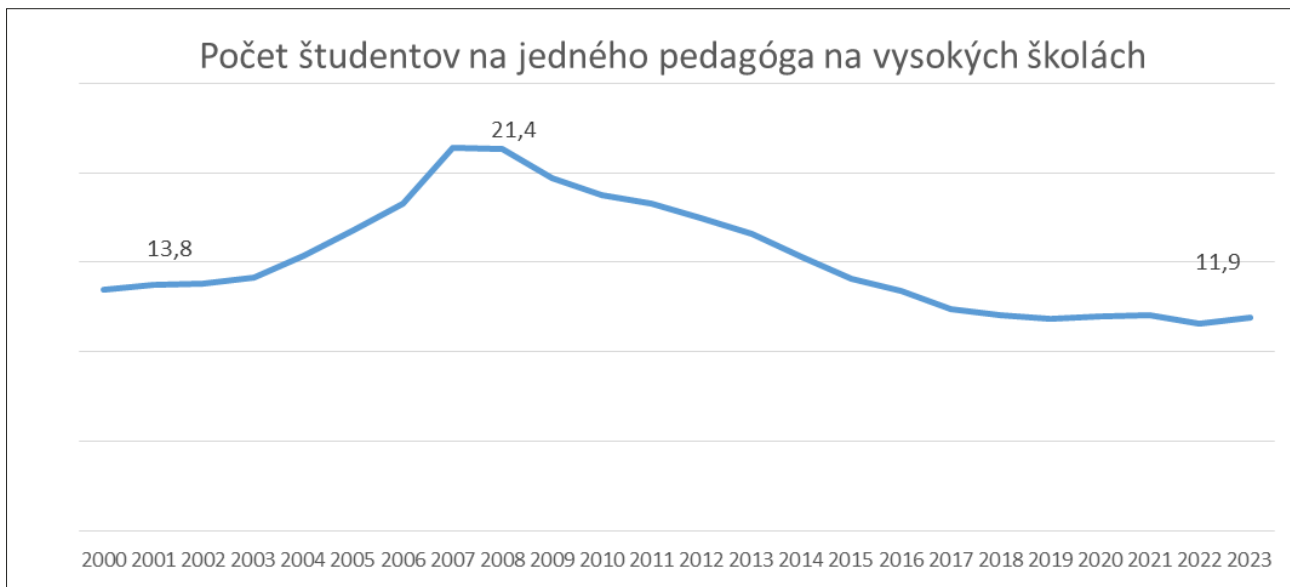
Tento nárast zdrojov na jedného študenta sa však nepremietol do spokojnosti s úrovňou finančných zdrojov¹ na vysokých školách. Dôvodom je, že výrazný pokles počtu študentov (teda výkonov vysokého školstva) nebol zároveň spojený s racionalizáciou na strane „produkčných kapacít“. Napríklad počet pedagógov za poslednú dekádu klesol z 11 tisíc na 9,5 tisíc (čo predstavuje pokles o 13,8 %, zatiaľ čo pokles počtu študentov bol 41%).

Zdroj: CVTI

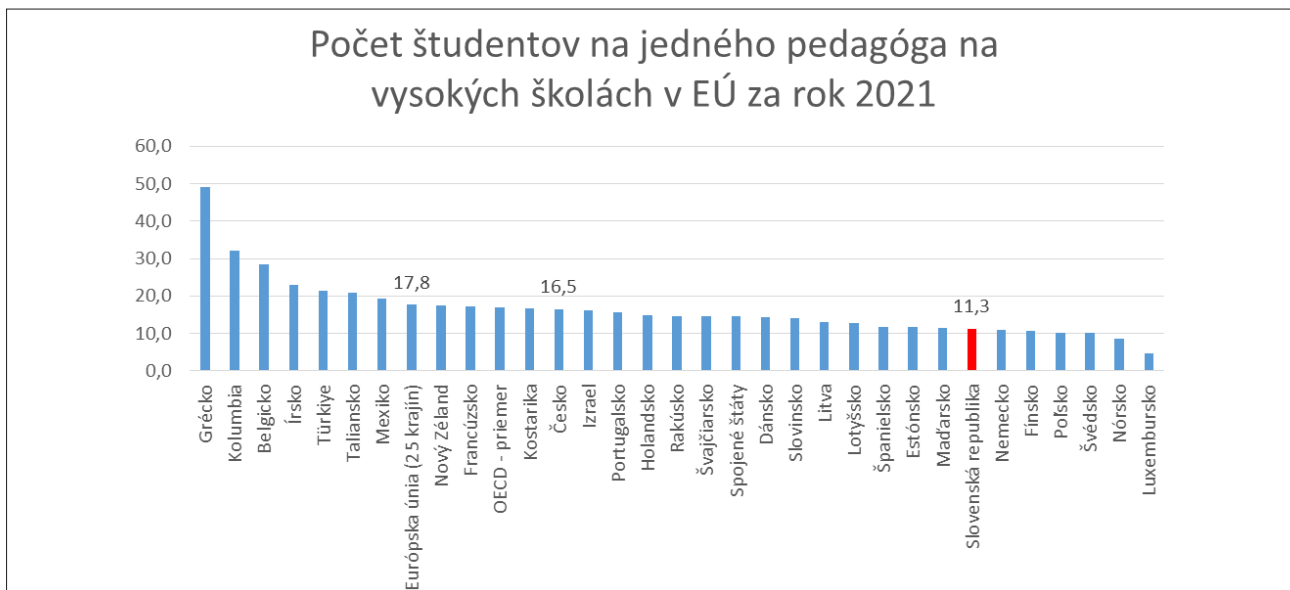
Čisto aritmeticky to spôsobilo aj výrazný pokles počtu študentov na jedného pedagóga. Z úrovně okolo 20 sme sa dostali na úroveň tesne nad 10. Pri pohľade na verejné a súkromné školy zistíme, že tento nízky počet študentov na pedagógov sa týka len verejných škôl (11,1). Na súkromných vysokých školách, kde vzdelávanie nie je financované z verejných rozpočtov, bol minulý rok počet študentov na jedného pedagóga 17,8.

¹ <https://spravy.rtvs.sk/2023/06/vysoke-skoly-potrebuju-viac-penazi-zo-statneho-rozpoctu-pomoc-moze-plan-obnovy/>

Zdroj: CVTI

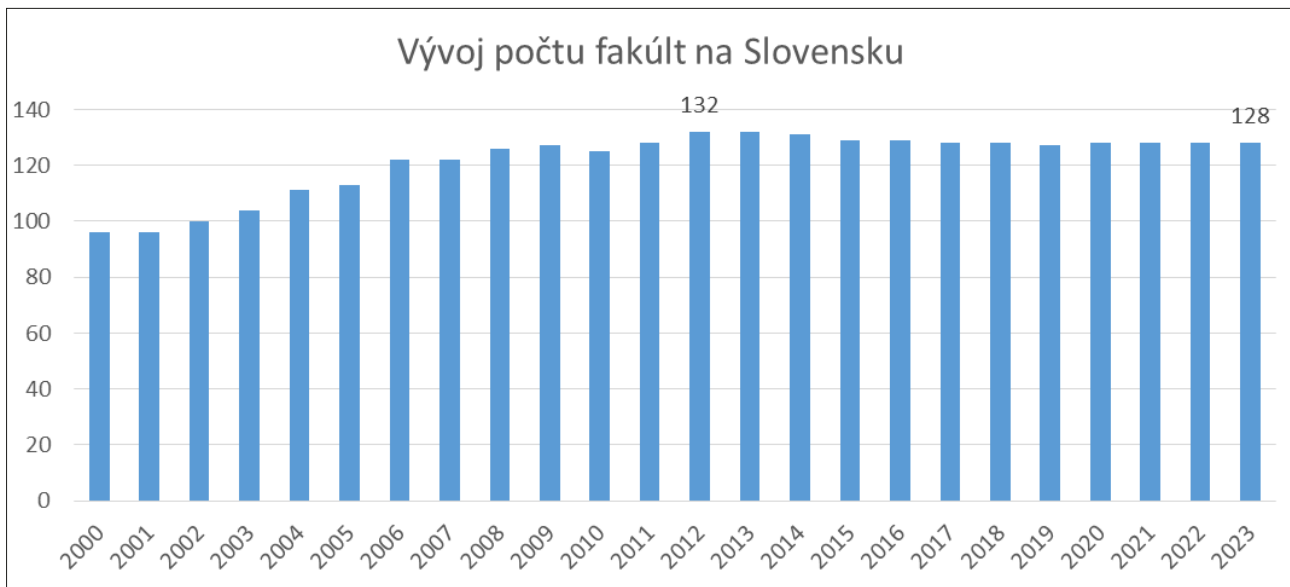
V medzinárodnom porovnaní patrí v súčasnosti slovenské vysoké školstvo medzi tie s najnižším² počtom študentov na jedného pedagóga v EÚ.

Zdroj: OECD

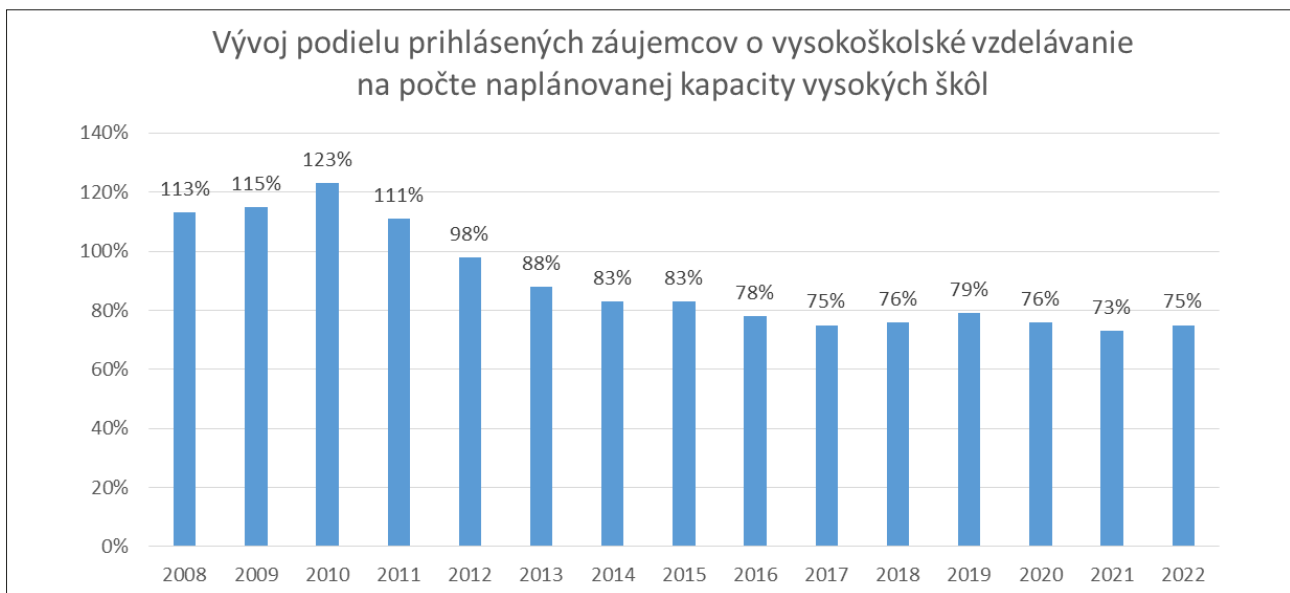
Podobne na pokles počtu študentov dostatočne nereagoval ani vývoj počtu fakúlt vysokých škôl. Za poslednú dekádu klesol na Slovensku počet fakúlt zo 132 na 128. To je pokles o 3 %, pričom pripomíname, že počet študentov klesol o 41 %.

² <https://data.oecd.org/teachers/students-per-teaching-staff.htm>

Zdroj: CVTI

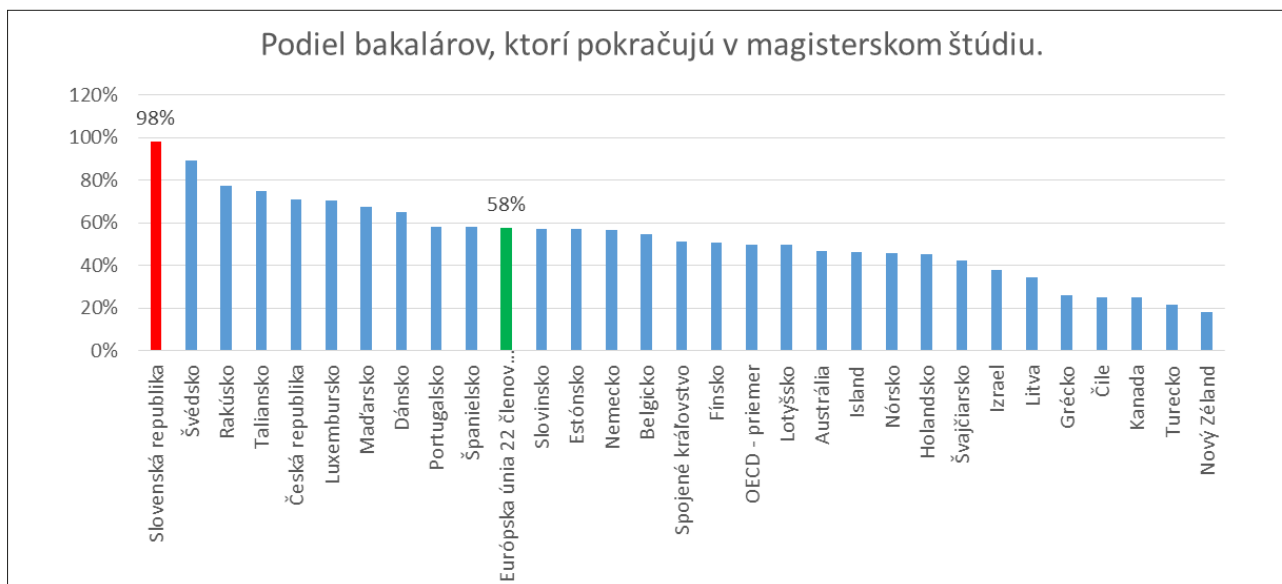
Výsledkom tohto vývoja je nadmerná a neefektívna kapacita vysokých škôl. Zatiaľ čo pred rokom 2011 bola plánovaná kapacita vysokých škôl o niečo vyššia ako celkový počet prihlásených študentov, **v súčasnosti ostáva približne ¼ plánovanej kapacity nevyužitá**. To zvyšuje prevádzkové náklady (kúrenie, svietenie, prenájom) fungovania vysokého školstva.

Zdroj: CVTI, vlastné spracovanie

Túto nízku nákladovú efektívnosť ešte zhoršuje kultúrny jav v podobe nízkej hodnoty bakalárskeho titulu. Túto kultúrnu špecifickosť nášho regiónu na strane dopytu podporuje štát finančnými motiváciami na strane ponuky. Vysoké školy dostávajú peniaze na študentov bakalárskeho stupňa násobené koeficientom 1 a následne na študentov magisterského štúdia násobené koeficientom 1,5. Školy sa preto pochopiteľne snažia dostať čo najviac bakalárov aj do magisterského štúdia, bez ohľadu na pridanú hodnotu dodatočných dvoch rokov štúdia.

Výsledkom týchto dvoch faktorov je, že máme najvyšší podiel absolventov bakalárskeho štúdia, ktorí pokračujú na magisterské štúdium v krajinách OECD. Dĺžka vzdelávania študentov vysokých škôl na Slovensku sa tak, často zbytočne predlžuje.

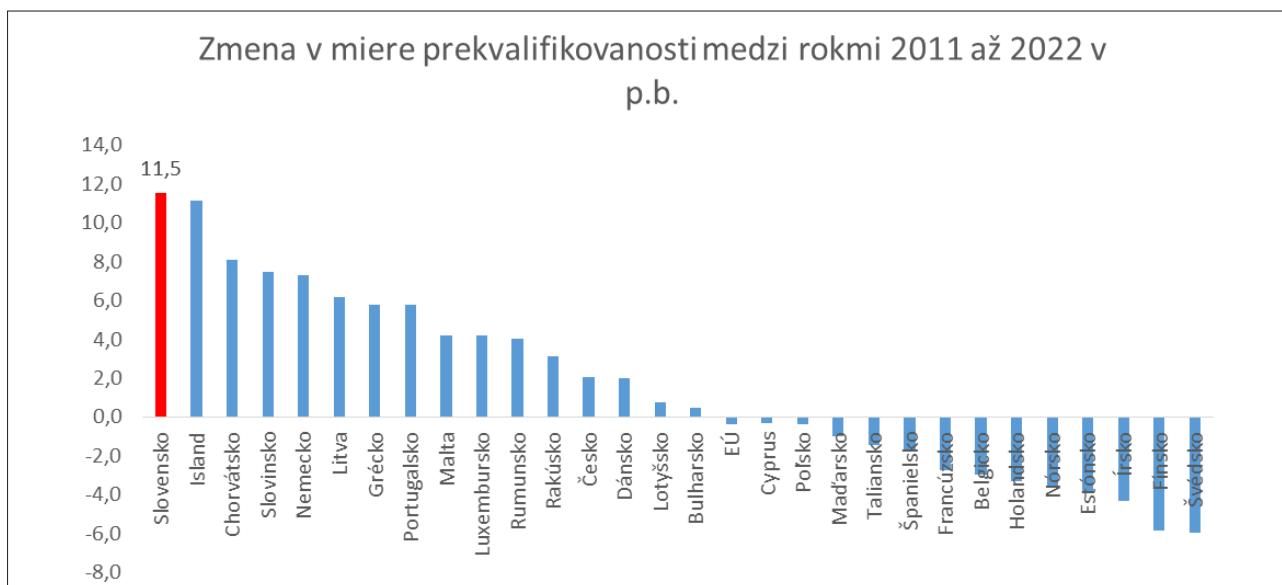

Zdroj: vlastné spracovanie, OECD

Problém nie je len kvantita ale aj kvalita

Všetky predchádzajúce ukazovatele sa venovali kvantitatívnej stránke financovania (výdavky, počet pedagógov) a výstupov školstva (počet študentov a dĺžka ich štúdia). Pri hodnotení kvalitatívnej stránky je situácia s dostupnými dátami horšia. Existuje však niekoľko ukazovateľov, ktoré naznačujú vývoj kvality vysokoškolského vzdelávania na Slovensku.

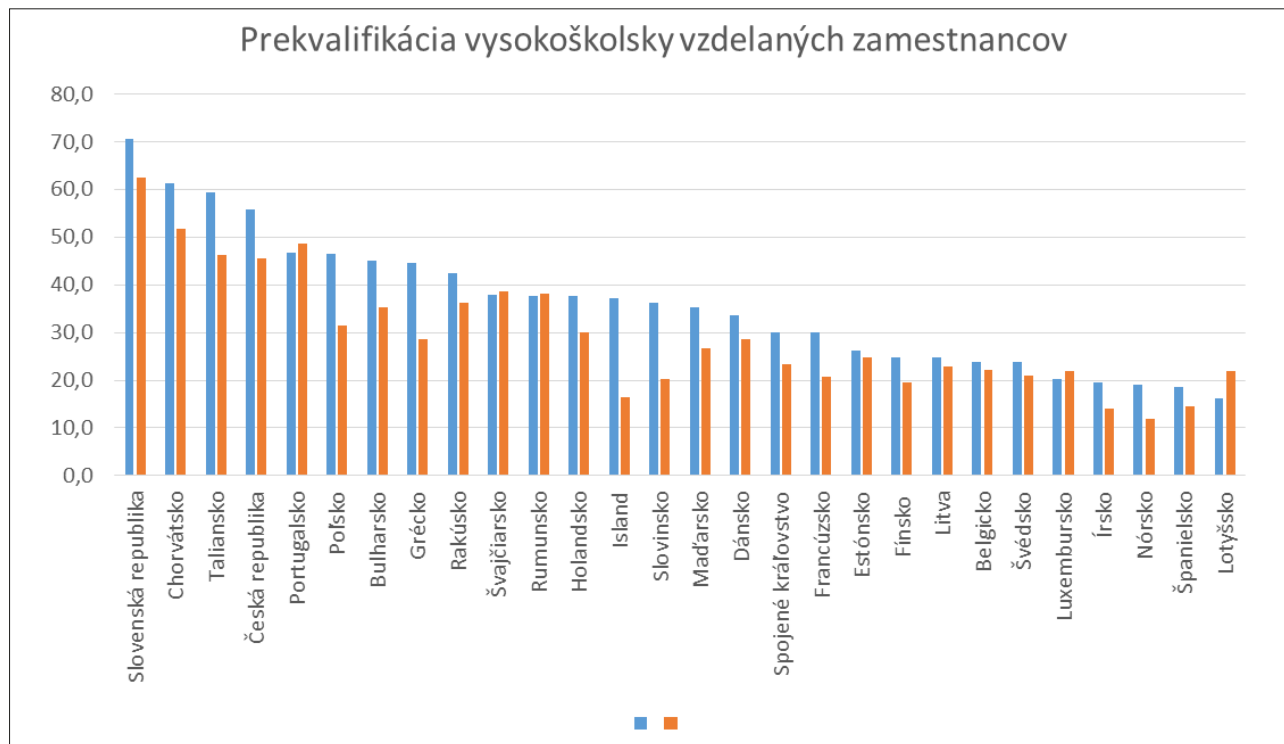
Prvým takýmto ukazovateľom je prekvalifikovanosť. Tento ukazovateľ Eurostatu sleduje podiel zamestnancov, ktorí dosiahli vysokoškolské vzdelanie a zároveň pracujú na pozíciách, ktoré vysokoškolské vzdelanie nevyžadujú³. Slovensko dosiahlo v tomto ukazovateli najrýchlejší rast medzi rokmi 2008 až 2020 spomedzi všetkých krajín EÚ. Miera prekvalifikovanosti tu vzrástla o 12,7 p.b. a dosiahla nadpriemernú úroveň 22,5 %.

Zdroj: Eurostat

³ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/experimental-statistics/skills>

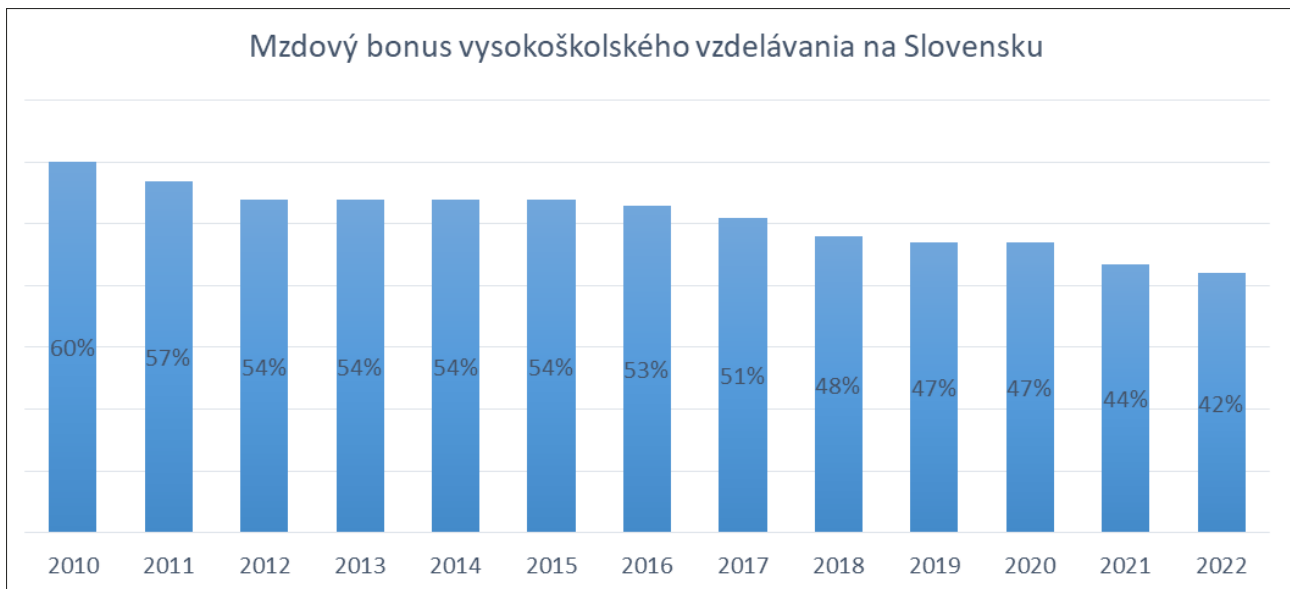
Vysokú mieru prekvalifikovanosti dosahujú slovenskí absolventi vysokých škôl aj podľa dát OECD. Metodológia OECD sa zakladá na dotazníkovom zbere údajov od zamestnancov. V publikácii OECD Survey of Adult Skills dostali zamestnanci otázku, aká by bola bežná kvalifikácia na ich pracovnú pozíciu. Odpoveď na túto otázku je použitá ako referenčná hodnota na porovnanie s ich aktuálnou kvalifikáciou a slúži na vyjadrenie miery nesúlady. Podľa tejto metodológie dosahujú slovenskí absolventi vysokých škôl najvyššiu mieru prekvalifikovanosti v rámci krajín OECD.⁴

Zdroj: OECD

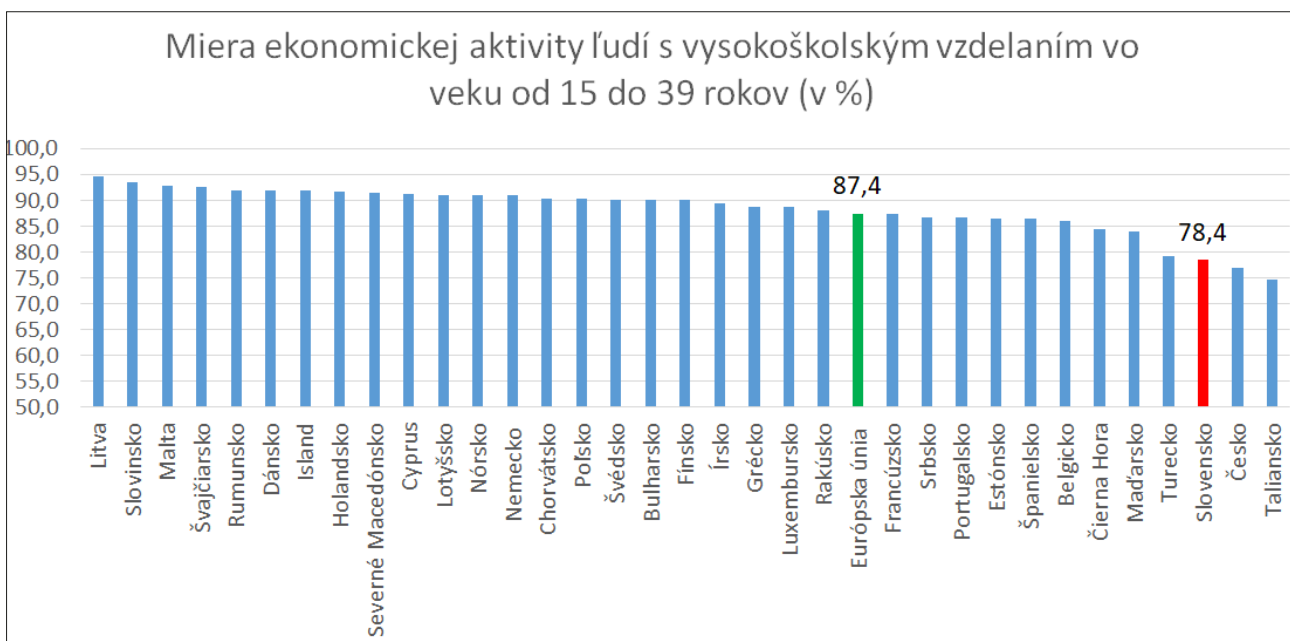
O vývoji kvality a pridanej hodnoty vysokoškolského vzdelávania vypovedá aj vývoj mzdového bonusu absolventov vysokých škôl oproti absolventom stredných škôl. Tento mzdový bonus klesá už dvanásť rokov za sebou. Priemerný absolvent s vysokoškolským titulom zarobil v roku 2022 o 42 % viac ako stredoškólak, pričom v roku 2010 to bolo o 60% viac.

⁴ https://read.oecd-ilibrary.org/education/oecd-skills-strategy-slovak-republic_bb688e68-en#page94

Zdroj: ŠÚ SR

Za pozitívny ukazovateľ kvality je možné označiť relatívne nízku mieru nezamestnanosti u absolventov vysokých škôl na Slovensku, ktorá dosahuje úroveň 2 % v porovnaní s priemerom EÚ 3,8 %. Avšak Slovensko má veľký problém s absolventmi vysokých škôl, ktorí ani nevstúpia na trh práce (teda nie sú evidovaní ako nezamestnaní). Miera aktívnych absolventov vysokých škôl na trhu práce dosiahla na Slovensku len 78,4 %. Ide o tretiu najnižšiu mieru ekonomickej aktivity v EÚ.

Zdroj: Eurostat

Priestor pre šetrenie

V slovenskom vysokom školstve existuje výrazný priestor na šetrenie na dvoch úrovniach. Na úrovni počtu pedagogických zamestnancov vysokých škôl a na úrovni podielu absolventov bakalárskeho štúdia, ktorí pokračujú na magisterskom štúdiu.

Na budúci rok (2025) sú rozpočtované osobné výdavky na vysoké školstvo vo výške 720 mil. eur. Približne 63 % týchto výdavkov ide na mzdy pedagogických zamestnancov. Ak by sa podarilo dostať počet študentov na jedného vyučujúceho pedagóga na Slovensku (11,3) aspoň na úroveň Českej republiky (16,5), stále by sme boli pod priemerom EÚ (17,8), ale dokázali by sme ušetriť na osobných výdavkoch 136 mil. eur ročne. Táto úspora je výsledkom prepustenia približne 3 000 pedagogických zamestnancov vysokých škôl.

Na verejných a štátnych vysokých školách študuje 116 tisíc študentov. Odhadovaný počet študentov na druhom stupni je približne 30 tisíc. Ak by sme znížili podiel študentov pokračujúcich na magisterské štúdium na priemernú úroveň EÚ, počet študentov druhého stupňa by klesol na 18 tisíc. To by znamenalo celkový pokles študentov vysokých škôl o približne 10 %.

V prípade, že by sa podarilo úspešne realizovať tieto dve opatrenia, mohli by sme dosiahnuť celkovú úsporu vo verejných financiách približne 153 mil. eur ročne. Táto úspora zahŕňa aj dodatočný pokles pedagogických zamestnancov vysokých škôl o 750 v dôsledku zníženia počtu magisterských študentov.

V tomto odhade úspor nie sú započítané úspory v nákladoch na prevádzku vysokoškolského vzdelávania, t.j. osobné náklady na nepedagogický personál, prevádzka budov a zariadení atď. Zníženie počtu študentov na magisterskom stupni a počtu pedagógov by vytvorilo priestor aj pre úsporu v týchto prevádzkových nákladoch, avšak je komplikované presnejšie odhadnúť ich výšku.

Ako zmeniť pravidlá hry

Z popisu problémov a ich príčin vyššie, by malo byť zrejmé, že vysoké školstvo na Slovensku nepotrebuje primárne viac finančných zdrojov, ale štrukturálne zmeny, ktoré odstránia neefektivitu a plytvanie v systéme. Na to je potrebné zmeniť pravidlá hry vo financovaní vysokoškolského vzdelávania, a to ako na strane dopytu, tak aj na strane ponuky.

Na strane dopytu navrhujeme zaviesť určitú formu spolufinancovania samotnými študentmi. Vysokoškolské vzdelanie je predovšetkým súkromná investícia do ľudského kapitálu, ktorá má stále pomerne vysokú návratnosť. Pričom túto investíciu (financovanú daňovými poplatníkmi) dnes realizujú predovšetkým mladí ľudia zo strednej až vyššej spoločenskej triedy. Bezplatné vysokoškolské vzdelávanie je tak asociálna politika, kde dochádza k redistribúcii od chudobnejších k bohatším. V prípade spolufinancovania študentmi by k tomu prestalo dochádzať. Zároveň by štát mohol vytvoriť sociálny program bezplatného vzdelávania pre ľudí zo slabého socioekonomického prostredia.

Zavedenie spolufinancovania vysokoškolského vzdelávania študentmi by mohlo priniesť do verejného rozpočtu desiatky miliónov eur pri poplatkoch na úrovni 1000 eur za dva semestre. Ak by za štúdium platila aspoň polovica študentov verejných vysokých škôl (58 tisíc), znamenalo by to ročne dodatočných o 58 mil. pre vysoké školstvo.

Navyše, toto spolufinancovania nemusí byť formou platby vopred za štúdium. Vo svete je čoraz populárnejší systém financovania vzdelávania, keď študent spláca náklady svojho vzdelávania až spätne ako časť svojho budúceho príjmu. Tento systém využívajú súkromné stredné a vysoké školy, ako aj celé školské systémy, napríklad v [Austrálii](#), vo [Veľkej Británii](#) a [USA](#).⁵

Takýto systém financovania by pomohol racionalizovať dopyt po vysokoškolskom vzdelávaní – poklesol by fenomén „vzdelávania len pre titul“ a „vzdelávanie ako predĺženie študentského života“. Zároveň by tlačil na skracovanie dĺžky

⁵ https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137413208_2

štúdiá. Nepokračovať na magisterskom stupni by znamenalo reálne finančné úspory pre študentov.

Na strane ponuky navrhujeme taktiež zmeniť formu financovania. Vysoké školy by mali mať viac „zainvestované“ dokariér a budúcnosti svojich absolventov. To sa dá dosiahnuť tým, že významná časť financovania vysokých škôl bude pochádzať práve z poplatkov od študentov, ktoré začnú splácať po úspešnom zamestnaní sa. Takto dôjde k zviazaniu budúcnosti vysokých škôl s budúcnosťou ich študentov a školy budú mať väčšiu motiváciu poskytovať perspektívne odbory s vysokou uplatniteľnosťou na trhu práce.

Na základe skúseností zo zahraničia sa dá systém financovania nastaviť tak, že študenti budú musieť platiť svojim vysokým školám až od určitej úrovne výšky mzdy (každá vysoká škola si nastaví individuálne). To zabezpečí, že budú penalizované tie vysoké školy, ktoré „devalvujú“ hodnotu vysokoškolského titulu a ich absolventi sa systematicky zamestnávajú na pozíciách, ktoré nevyžadujú vysokoškolské vzdelávanie. Tieto školy totižto nebudú dostávať poplatky odvíjajúce sa od miezd ich absolventov.

Takéto zmeny financovania na strane ponuky a dopytu by znamenali, že tie vysoké školy, fakulty a pedagógovia, ktorí nedokážu zabezpečiť dostatočnú pridanú hodnotu budú musieť opustiť vysoké školstvo. To postupne vytvorí tlak na proces optimalizácie a racionalizácie fungovania a štruktúry vysokého školstva na Slovensku. Inými slovami tlak na znižovanie neefektivity a plytvania. Takto dokážeme zabezpečiť viac zdrojov vo vysokom školstve bez zvyšovania celkovej úrovne výdavkov. Naopak, vďaka spolufinancovaniu zo strany študentov bude možné výdavky znižovať.

O autorovi

Róbert Chovanculiak nastúpil do INESS po predchádzajúcej spolupráci v roku 2015. Absolvent Ekonomickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, kde absolvoval aj postgraduálne štúdium na katedre Verejnej ekonomiky. Predchádzajúce pracovné skúsenosti má ako analytik v Národnej agentúre pre rozvoj malého a stredného podnikania. Momentálne pôsobí aj ako research fellow na vysokej škole CEVRO Institut v Prahe. Vo svojom výskume sa venuje fungovaniu verejného sektora, internetovým technológiám a školstvu.

Publikoval v Journal of Institutional Economics; je autorom knihy Pokrok bez povolenia: Ako zdieľaná ekonomika, crowdfunding a kryptomeny zmenili svet; a pravidelne píše newsletter - <https://robertchovanculiak.substack.com/>.

Vydal: INESS - Inštitút ekonomických a spoločenských analýz

www.iness.sk

ISBN: 978-80-89820-17-7

EAN: 9788089820177

Autor: Róbert Chovanculiak

Grafický dizajn: INESS

Rok vydania: 2024

Kontakt:

Róbert Chovanculiak

robert.chovanculiak@iness.sk

2 % pre INESS

Pridajte sa k nám svojimi 2 % a zvýšme spolu tlak na zodpovednejšie hospodárenie štátu a menej regulácií, nech znie viac rozumu a menej populizmu.

ISBN 978-80-89820-17-7

9 788089 820177

www.iness.sk